

Куценко С.В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ПОЗИТИВНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХОРЕОГРАФІЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАСОБАМИ НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ

В статті розглядається питання впливу позитивної мотивації (пізнавальна мотивація, мотивація досягнення та мотивація творчої активності) на процес формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії засобами народно-сценічного танцю.

***Ключові слова:** мотивація, творчість, творчий потенціал, творча активність, пізнання, народно-сценічний танець.*

Куценко С.В.

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины

ПОЗИТИВНАЯ МОТИВАЦИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ХОРЕОГРАФИИ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЕГО ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СРЕДСТВАМИ НАРОДНО-СЦЕНИЧЕСКОГО ТАНЦА

В статье рассматривается вопрос влияния положительной мотивации (познавательная мотивация, мотивация достижения и мотивация творческой активности) на процесс формирования творческого потенциала будущего учителя хореографии средствами народно-сценического танца.

***Ключевые слова:** мотивация, творчество, творческий потенциал, творческая активность, познания, народно-сценический танец.*

Kutsenko S.V.

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

THE POSITIVE MOTIVATION OF THE FUTURE TEACHER OF CHOREOGRAPHY IN PROCESS OF FORMING HIS CREATIVE POTENTIAL BY MEANS OF FOLK-STAGE DANCE

The article discusses the question of influence of the positive motivation (cognitive motivation, achievement motivation and motivation of creative activity) on the process of formation of creative potential of future teacher of choreography by means of folk-stage dance.

***Key words:** motivation, creation, creative potential, creative activity, cognition, folk-stage dance.*

В сучасних умовах глобалізації розвитку освітянської діяльності проблема підготовки майбутнього творчого вчителя для подальшої професійної реалізації на ринку праці набуває винятково важливого значення. Особливої актуальності вона набуває в зв'язку з корінною реформацією сучасної вищої освіти, пов'язаною з стрімкими динамічними змінами в сучасних соціально-економічних умовах, які вимагають від людини потужних творчих резервів.

Оскільки основною метою професійного освітнього процесу є розвиток творчої особистості студента, то одним з ключових елементів є становлення і розвиток його творчого потенціалу.

Форми педагогічної діяльності, необхідні для формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії, включають в себе теоретичне та практичне навчання. Ми переконані, що формування творчого потенціалу, загальнолюдських цінностей, духовно-естетичних якостей особистості студента-хореографа успішно здійснюється на заняттях теорії і методики народно-сценічного танцю. Теорія і методика в навчанні народно-сценічного танцю – два поєднані аспекти єдиного творчого процесу.

Мотивація займає вагомe місце в структурі поведінки особистості і є одним з основних понять, яке використовується для пояснення рушійних сил, діяльності. А також відіграє особливу роль в становленні майбутнього вчителя хореографії, оскільки студент може володіти необхідними знаннями, уміннями і навичками, але не проявляти їх.

Мотивовані студенти найбільш послідовні і наполегливі. Позитивні мотиви, сполучені з високим рівнем креативності, забезпечують оптимальний результат педагогічної діяльності. Для таких студентів характерний пошук інноваційних форм і методів роботи, осмислення своєї діяльності.

Складність і багатоаспектність проблеми мотивації, її сутності, природи, структури, зумовило до її вивчення багатьох науковців (Б. Ананьєв, В. Асєєв, Дж. Аткінсон, Н. Бадмаєва, Г. Балл, Л. Божович, Ф. Герцберг, С. Занюк, Є. Ільїн, В. Ковалев, К. Левін, В. Лазарєв, В. Леонтєв, Б. Ломов, Д. Макклелланд, А. Маркова, А. Маслоу, В. Петровський, А. Реан, С. Рубінштейн, У. Філіп, Х. Хекхаузен, М. Ярошевський) та ін.

Метою статті є дослідження впливу позитивної мотивації на процес формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії засобами народно-сценічного танцю.

В навчально-виховному процесі студент виступає як суб'єкт діяльності, яка перш за все визначається через мотивацію досягнення, пізнавальну та мотивацію творчої активності.

На нашу думку, процес становлення творчої особистості для успішної професійної діяльності майбутнього вчителя хореографії не можливий без позитивної мотивації. Адже за умов наявності мотиваційного імпульсу розкривається та формується творчий потенціал особистості.

Мотиваційний імпульс – це зовнішня чи внутрішня дія на особистість, необхідна для збудження позитивного мотиву, що забезпечується подальшою активізацією творчих сил особистості, які дадуть можливість по новому бачити проблему, знайти до неї новий підхід та новаторське рішення.

Американські психологи, професори Річард М. Райан, Едвард Л. Десі зазначають, що мотивація пов'язана з енергією, спрямованістю діяльності, завзятістю в її здійсненні і досягненням бажаного результату – іншими словами, зі всіма аспектами активації і реалізації намірів [14, с. 234].

Д. Макклелланд визначає мотивацію як актуалізований в конкретний момент часу («тут і зараз») мотив (мотиваційна диспозиція). Він вважає за доцільне відмовитися від розуміння мотивації як сукупності всіх суспільних факторів, що змушують людину діяти, і в той же час багато з цих факторів називає або мотивами, або детермінантами поведінки людини [9, с. 16].

Л. Овсянецька розглядає мотивацію як рушійну силу людської поведінки, яка посідає провідне місце у структурі особистості. Мотив визначає не лише як спонуку до діяльності, а й суб'єктивну підставу для її здійснення [13, с. 23].

Ми розділяємо думку В. Асєєва, що мотивація включає в себе всі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, ідеали і т. д., де в найбільш широкому розумінні мотивація іноді визначається як детермінація поведінки загалом [1, с. 7].

Проаналізувавши ряд наукових психолого-педагогічних досліджень, ми вважаємо, що мотиви, потреби та цілі – це головні складові мотиваційної сфери майбутнього вчителя хореографії.

Оскільки спонукання до дії певним мотивом позначається як мотивація. Мотивацію розглядаємо як джерело активності, що активізує та спрямовує поведінку особистості до конкретних форм та роду діяльності.

За визначенням В. Леонтьєва, мотив є вищою формою спонукання і регуляції діяльності, взаємодії людини з навколишнім середовищем. Він же є і збудником активності людини. Мотив здатний впливати на розвиток навколишнього середовища, на розвиток самого себе, своєї діяльності, а через це і своїх здібностей, можливостей [8, с. 37].

Спонукальним мотивом конкретної дії людини, зазначає І. Бех, виступає не тільки усвідомлення чи не усвідомлення причин, скільки творення майбутнього, уявлення поки ще реально не існуючого результату дії [2, с. 32].

Мотиви залежать від моральних якостей людей, їх життєвого досвіду, поглядів і переконань, традицій та звичок тощо. Вони визначаються суспільно-психологічними установками, цінностями суспільства, тієї соціальної групи, до якої належить даний індивід, сім'ї, де він живе і виховується, колективу, в якому він працює чи навчається.

Можна сказати, що глибинною основою мотивів соціальних дій є прагнення людини до свободи, щастя, успіху і благополуччя [7, с. 63].

Особливості сучасної реконструкції педагогічної науки створюють таку атмосферу діяльності вчителя, в якій він не може навчати і виховувати своїх вихованців, не активізуючи і не розвиваючи їх пізнавального інтересу до обраного виду діяльності.

Загальною характеристикою і структурним компонентом творчого потенціалу людини, зазначає С. Сисоєва, є пізнавальна потреба, яка складає психологічну основу пізнавальної мотивації і виявляється в більш високій сенситивності до новизни стимулу, новизни ситуації, відкриття нового в звичайному тощо [15, с.131] .

А. Матюшкін, Л. Путляєва, А. Соколов, Н. Чупрікова пізнавальний розвиток трактують як творчий процес, внутрішнє джерело розвитку творчості вбачають в пізнавальних потребах, які спонукають людину до творчої активності [10, с.153-154].

Розумова діяльність може спонукатися різними мотивами, але у міру її здійснення, незалежно від початкової, починає діяти і власне пізнавальна мотивація. Формування навчально-пізнавальної мотивації, направленої на саме завдання безвідносно до зовнішньої ситуації, в якій вона дана, має величезне значення в розвитку розумових здібностей для досягнення успіху в навчанні.

Багатьма педагогами особливо підкреслюється потреба в творчих якостях особистості майбутнього вчителя, які у свою чергу, неможливо сформувати без наявної мотивації. Все це вказує на необхідність формування у майбутніх вчителів професійної мотивації, в якій ядром повинен бути пізнавальний інтерес.

Характеризуючи особливості пізнавального інтересу, Р. Щукіна відзначає його істотні ознаки:

а) інтелектуальну спрямованість пошуку нового в об'єкті, прагнення ознайомитися з предметом ближче, дізнатися його глибоко і різносторонньо;

б) усвідомлене відношення людини до предмету свого інтересу і до завдання, що стоїть перед ним в пізнанні цього предмету;

в) емоційну забарвленість;

г) вираження у вольовій дії [22, с. 86].

Інтерес – один з генетично ранніх проявів і мотиваційне джерело розвитку креативності і підтримка творчої активності на оптимальному рівні. Різноманітність інтересів створює умову накопичення матеріалу для творчих перетворень, асоціювання [5, с.26].

Характерно, що задоволення інтересів не приводить до пасивності, а викликає все нові й нові інтереси. Наявність інтересів формує схильність до занять одними видами діяльності та неприйняття інших.

Роль інтересів, зауважує А. Петровський, в процесах діяльності виключно велика. Інтереси примушують особистість активно шукати шляхи і способи

задоволення виникаючого в неї жадання знання і розуміння. Таким чином, наголошує науковець, інтереси виступають як постійний спонукальний механізм пізнання [12,с. 111].

Пізнавальний інтерес є одним із самих значущих чинників в процесі вивчення теорії і методики народно-сценічного танцю, в якому чітко виражена об'єктивна пізнавальна інтелектуальна праця.

Наукова теоретична праця складається з таких моментів:

- постановка проблеми, розв'язання якої є метою наукової роботи;
- її попереднє планування;
- збирання матеріалу, для експериментального спостереження;
- обробка зібраного матеріалу засобами аналізу та синтезу;
- попередній висновок або накреслення гіпотези;
- перевірка гіпотези шляхом нових спостережень та дослідів;
- остаточний висновок і побудова теорії;
- фіксація теорії в формі трактату.

В науковій роботі, зазначає Г. Ващенко в першу чергу задіюється процес мислення. Але крім мислення, в науковій праці бере участь і творча фантазія [4, с. 57].

Ми розділяємо думку педагога, що і мистецтво вимагає не меншої праці, ніж наука. Мало того, мистецька праця в багатьох моментах подібна до наукової.

Схема мистецької праці подібно така:

- задум, реалізація якого стає за мету;
- збирання матеріалів, потрібних для реалізації задуму;
- обробка зібраних матеріалів шляхом аналізу та синтезу;
- технічна реалізація задуму (витвір мистецтва);

Отже, різниця між науковою і мистецькою творчістю полягає головним чином не в окремих моментах тієї чи іншої, а в тому, що мистецтво подає ідеї в живих конкретних образах, а наука в формі понять [4, с. 65].

У результаті дослідження, нами було встановлено, що навчально-виховна діяльність студента-хореографа значною мірою збуджується цілою системою різноманітних мотивів.

Мотивація як перший обов'язковий компонент навчального процесу входить в структуру діяльності та може бути внутрішньою або зовнішньою по відношенню до неї, але завжди є внутрішньою характеристикою особистості як суб'єкта цієї діяльності.

Безперечно, зазначає В. Ягупов, навчально-пізнавальна діяльність студентів завжди є полі-мотивованою, тобто в структурі їх навчальних мотивів поєднуються зовнішні та внутрішні мотиви. До зовнішніх мотивів відносяться прагнення отримати певний розвиток в учінні, набуття нових знань, навичок і умінь, взаємодія з товаришами. Хоча також можуть мати місце й нейтральні, а іноді й негативні зовнішні мотиви. Наприклад, навчання як вимушена поведінка, навчання як намагання бути лідером або отримати престиж, прагнення бути в центрі уваги, бажання отримати тільки заохочення [23].

В. Мільман виділяє найбільш виражені типи внутрішніх мотивів навчання: творчий розвиток у предметі навчання; дію з іншими і для інших; пізнання нового, невідомого [11, с. 129-132].

Л. Столяренко наголошує, що пізнавальна мотивація виступає не стільки проявленням стійкої особистісної риси, скільки відображенням заданих умов діяльності; це відкриває можливості для її формування за допомогою спеціально організованих дидактичних впливів. Слушною є думка науковця, що пізнавальна мотивація виникає в проблемній ситуації, що показує її не тільки внутрішню, але і зовнішню зумовленість, тому для активації пізнавальної мотивації корисним є застосування в підготовці фахівців форм і методів активного навчання, в яких реалізований принцип проблемної освіти.

Розділяючи погляди Людмили Столяренко, ми впевнюємось, що виникнення і розвиток пізнавальної мотивації багато в чому обумовлене типом взаємодії і спілкування викладача і студентів, а також студентів між собою [16, с. 84].

На нашу думку, пізнання є справжнім двигуном розвитку особистості. Це пов'язано не тільки з тим, що ця потреба забезпечує набуття знань, але і з тим, що для розвитку творчої особистості необхідно, щоб розумова діяльність протікала на тлі яскраво виражених позитивних емоцій – почуття радості, задоволення, успіху. Пізнаючи при наявності задоволення від розумової діяльності становлення творчої, гармонійно розвиненої особистості відбувається майже непомітно, швидко і легко.

Створення такого відчуття, наголошував В. Сухомлинський, важливе завдання педагога у вихованні постійного бажання оволодівати все новими й новими знаннями [18, с. 12]. Адже знання несуть у собі виховний потенціал для становлення, формування живого, творчого розуму [17, с., 94].

Пристрасне бажання вчитися, усвідомлення мети навчання – найважливіший стимул навчальної діяльності, зазначав В. Сухомлинський. Виховання цього бажання нерозривно пов'язане з усією системою навчально-виховної роботи й здійснюється воно насамперед на уроці [18, с. 16].

Заняття теорії і методики народно-сценічного танцю, на нашу думку, володіють повним спектром засобів для створення бажаної атмосфери, де студенти знайомляться з культурою, звичаями, обрядами, життєвим устроєм та побутом народів світу, з дослідниками танцювального фольклору та народно-сценічної хореографії, а також з історією народного хореографічного мистецтва. На практичних заняттях використовується система тренувальних вправ біля станка, необхідних для виховання культури тіла, техніки виконання та вивчення основних елементів танців народів світу, де студенти пізнаючи та використовуючи набуті знання та вміння, опановують манеру виконання, створюють танцювальні комбінації та етюди, тим самим розвиваючи свої професійні здібності, а отже, творчий потенціал.

Народно-сценічний танець надзвичайно багатий і різноманітний. З його джерел можна черпати нескінченно і вони ніколи не вичерпаються. Відображаючи працю, побут, історію народу, народний танець є літописом народного життя та високохудожнім вираженням його почуттів.

Вивчення основ народного танцю допомагає усвідомити неминуще значення народної творчості у виникненні і становленні різних видів і форм хореографічного мистецтва. Освоєння багатства і різноманіття народної хореографії удосконалює творчі здібності хореографа. Практика свідчить, що чим глибші і ґрунтовніші знання народної хореографічної творчості майбутнього педагога-хореографа, тим цікавіша і продуктивніша його творча діяльність.

Особливістю народно-сценічного танцю є осмислення найрізноманітніших елементів народних танців і їх використання у формуванні виконавця при навчанні; освоєння техніки виконання; емоційного розвитку виразності акторських даних, національної, пластичної і музичної культури народів світу, що в свою чергу формує гармонійно розвинуту, духовно збагачену особистість, в процесі хореографічної самодіяльності.

Виховний вплив творчої самодіяльності В. Сухомлинський вбачав у тому, що кожен створює в собі моральне, інтелектуальне, творче багатство для впливу на інших [17, с. 162].

Творча самодіяльність, зазначає І. Бех, – це діяльність суспільного значення, що здійснюється під впливом внутрішніх потреб і постійно діючих сил ззовні. Ми схилиємось до думки науковця, що самодіяльність, є відображенням ступеня свідомості вихованця в його конкретних діях і вчинках, це можливість самопізнання, самоствердження і самореалізації [3, с. 26].

Творча самодіяльність студента-хореографа, на нашу думку – це вільне від нав'язувань, самостійне досягнення піку хореографічного пізнання в процесі творчої роботи на заняттях танцю.

Ось чому пізнавальна мотивація настільки важлива в процесі становлення майбутнього педагога-хореографа та розвитку його творчих сил, творчого потенціалу.

Танцювальна діяльність немислима без мотивації досягнення – прагнення до найкращого виконання, на перший погляд недосяжного завдання, потяг до вдосконалення своєї професійної майстерності. Завдяки мотивації досягнення танцюрист готовий виконувати складні елементи велику кількість разів, на

протязі довгих та виснажливих годин репетицій, змінюючи форму руху, шукаючи досконалість та завершеність у танці.

Мотивація досягнення за трактуванням німецького психолога, спеціаліста в області психології мотивації Хайнца Хекхаузена, направлена на певний кінцевий результат одержуваний завдяки власним здібностям людини, а саме: на досягнення успіху або уникнення невдачі. Мотивація досягнення, таким чином, по своїй суті орієнтована на ціль. Вона підштовхує людину до «природного» результату ряду дій пов'язаних один з одним [20, с.282].

Мотивація досягнення є суттєвим компонентом мотивації творчої діяльності. При цьому, наявність тенденції до успіху і високий рівень результативної тенденції досягнення дозволяє формувати та розвивати такі особистісні якості, які виховують індивіда активним, дієвим, впевненим у власних силах щодо неординарного розв'язання проблем, які виникають у процесі педагогічної діяльності [19, с. 698].

Під мотивацією досягнення ми розуміємо мотивацію, спрямовану на формування найвищого піку самовираження сутнісних сил особистості студента в процесі навчально-виховної діяльності, орієнтованої на досягнення бажаного результату. Мотивація досягнення проявляється у прагненні суб'єкта докладати великі зусилля і домагатися якомога кращих результатів у процесі творчості.

Творчість – одна з найбільш природних форм реалізації потреби в пошуку.

Ми вважаємо, одним із основних завдань, що стоїть перед педагогом у процесі навчально-виховної діяльності опановуючи теорію і методику народно-сценічного танцю є стимулювання творчої активності особистості.

Стимулювання творчої активності – діяльність вчителя, яка спрямована на формування мотивів творчої діяльності й підвищення наявного рівня творчої активності на конкретному навчальному занятті до необхідного і достатнього, тобто такого, що забезпечує виконання запланованої вчителем мети та конкретних творчих завдань [15, с. 202].

Визначається творча активність особистості ступенем пізнання нею своїх творчих потенцій і повнотою їх використання в плануванні своєї діяльності і саморозвитку, зазначають О. Клепіков та І. Кучерявий [7, с. 41].

Творча активність – це мотивована готовність особистості до творчості, яка залежить від змісту, характеру і мети діяльності та визначається швидкістю та ефективністю виконання творчого завдання і прагненням до особистісного самовдосконалення в процесі творчості та характеризується інтересом і прагненням не тільки проникнути глибоко в суть явищ і їх взаємозв'язків, але і знайти для цієї цілі новий спосіб.

До основних критеріїв вияву творчої активності на заняттях відносять:

- вміння сформулювати проблему або побачити суть поставленого перед ним творчого завдання;
- вміння виділити в ньому головне і найсуттєвіше, самостійно розв'язати і надати розв'язанню завершеного вигляду;
- вміння вийти за межі завдання, перетворити завдання на стимул [6, с. 74].

Творча активність особистості, наголошує Л. Овсянецька, її формування та ще більшою мірою реалізація, залежать від розвиненості мотиваційної структури. Такі соціальні явища, з одного боку, як знання, навички, вміння, звички, з іншого – ідеали, інтереси, установки, цінності, переконання, є основою творчої активності особистості [13, с. 23].

На думку багатьох психологів, що вивчають природу творчості особистості, в людині спочатку закладене прагнення до творчої активності, діяльності, перетворення. Прагнення до задоволення потреби в творчості є тією необхідною умовою для формування мотивів до творчої діяльності, на основі яких відбувається формування творчого потенціалу особистості.

Татаурова-Осика Г., Литвинова Н. в своїх наукових дослідженнях доходять висновку, що розвиток у студентської молоді мотивації до творчості – складний процес, який починається від елементарного стану (допитливості, зацікавленості, спостережливості) до вищого рівня, в якому виявляється творча

особистість в цілому. Тому провідними структурними компонентами мотивації до творчої діяльності виділяють:

- пізнавальну спрямованість, яка виявляється в прагненні пізнати особливості творчої діяльності, проникнути в її сутність, пізнанні основних прийомів та методів неординарного вирішення проблем;
- активно вольові дії, спрямовані на здобуття знань, умінь та навичок у галузі творчої діяльності;
- емоційну забарвленість; [19, с. 699].

Як свідчать результати дослідження Татаурової-Осики Г., Литвинової Н., розвиток у майбутніх педагогів мотивації до творчої діяльності найбільш ефективно здійснюється за умови, коли організація діяльності студентів сприяє і допомагає відкриттю в кожній особистості здатності до активної самостійно творчої роботи, пробуджує в студентській молоді дослідницьку активність, вдосконалює знання та інтерес до професії, яку вона опановує у вищому навчальному закладі [19, с. 702].

О. Чаплигін зазначає, що змістовне наповнення орієнтованості на творчість у всіх ланках діяльної активності людини створює фундамент творчого потенціалу, а також забезпечує доведення задуму до матеріалізованого результату [21, с. 15].

Проаналізувавши ряд наукової психолого-педагогічних досліджень, ми визначаємо мотивацію творчості, як силу пробудження до творчої діяльності, причину дій та вчинків особистості в ході активізації механізму формування творчого потенціалу.

Отже, продуктивність діяльності взагалі, зокрема творчої, залежить від відношення людини до цієї діяльності. Саме в цьому відношенні закладені основні мотиви будь-якої людської діяльності, яку мотивація направляє і регулює, пов'язує результати дій з потребами особистості.

В подальшій роботі планується провести дослідження та вивчення не менш важливої складової мотиваційної сфери майбутнього вчителя хореографії в процесі формування його творчого потенціалу засобами народно-сценічного танцю – потреби, зокрема в особистісному зростанні, в самоактуалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности / В.Г. Асеев – М. : Мысль, 1976. – 158 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех / Наук. видання. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех / Наук. видання. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
4. Ващенко Г. Виховання волі та характеру / Г. Ващенко. – Лондон : Спілка Української Молоді, 1952. – Ч 1. : Психологія волі і характеру. – 256 с.
5. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Ильин Е.П. – СПб. : Питер, 2009. – 444 с.
6. Калошин В.Ф. Розвиток творчості в учнів / Калошин В.Ф., Гоменюк Д.В. – К. : ТОВ «Видавнича група «Основа», 2008. – 111с.
7. Клепиков О.І. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: Навч. Посібник / Кучерявий І.Т., Клепиков О.І. – К. : Вища школа, 2000. – 288 с.
8. Леонтьев В.Г. Мотивация и психологические механизмы ее формирования / В.Г. Леонтьев. – Новосибирск : ГП «Новосибирский полиграфкомбинат», 2002. – 264 с.
9. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд – СПб: Питер, 2007. – 672 с.
10. Матюшкін А.М. Вопросы психологии мышления и технического творчества / А.М. Матюшкин, Л.В. Путляева, А.Н. Соколов, Н.И. Чуприкова // Вопросы психологии. – 1974. – № 4. – С. 181-188.
11. Мильман В.Э. Внутренняя и внешняя мотивация / Мильман В.Э. // Вопросы психологии. 1987. – № 5. – С.129-138.
12. Общая психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов / Под ред. А.В. Петровского. 2-е изд., доп. и перераб. –М., 1976. –479 с.

13. Овсянецька Л.П. Мотиваційна основа творчості // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія / Овсянецька Л.П. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч.ІІ. – С. 23-30.
14. Ричард М. Райан, Едвард Л. Деси. Теорія самодетермінації // Психологія мотивації і емоцій / под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, М.В. Фаликман. – М. : АСТ : Астрель, 2009. – С. 232-244.
15. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник / Сисоєва С.О. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
16. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология / Л.Д. Столяренко. – 2-е изд., пер. и доп. – Ростов н / Д. : «Феникс», 2003. – 544 с.
17. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1 – 654 с.
18. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. Статті / В.О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5 – 639 с.
19. Татаурова-Осика Г.П., Литвинова Н.І. Розвиток мотиваційно-потребнісного компонента у студентів творчої професії // Татаурова Осика Г.П., Литвинова Н.І. / Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 7. – Кам'янець Подільський : Аксіома, 2010. – С. 692 – 703.
20. Хайнц Хекхаузен. Мотивація досягнення / Хайнц Хекхаузен // Психологія мотивації і емоцій / под ред. Ю.Б. Гиппенрейтера, М.В. Фаликмана. – М. : АСТ: Астрель, 2009. – С. 280-283.
21. Чаплигін О.К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії: автореф. дис. д-ра філос. наук: 09.00.03 / Чаплигін Олександр Костянтинович; Харківський військовий ун-т. – Х., 2002. – 33 с.
22. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И. Щукина. – М., 1988. – 280 с.
23. Ягупов В.В. Мотивація учіння студентів з особливими потребами [Електронний ресурс] / В.В. Ягупов. – Режим доступу: <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/psicho/yagupov>